

Az Esterházy-kincstár textíliái

az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében

Thesaurus Domus Esterhazyanae II.

A kötet megjelenését támogatták:

Iparművészeti Múzeumot Támogató Alapítvány

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Erőforrás Minisztériuma

NEMZETI ERŐFORRÁS
MINISZTERIUM

Az Esterházy–kincstár textíliái

az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében

Thesaurus Domus Esterhazyanae II.

Iparművészeti Múzeum
Budapest 2010

Thesaurus Domus Esterhazyanae

I.

Az Esterházy-kincstár műtárgyai az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében

II.

Az Esterházy-kincstár textíliái az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében

Szerkesztette:

PÁSZTOR EMESE

A szerkesztő munkatársa:

BARDOLY ISTVÁN

Lektorálta:

SZILÁGYI ANDRÁS

A kötet szerzői:

LÁSZLÓ EMŐKE (L. E.)

PÁSZTOR EMESE (P. E.)

TOMPOS LILLA (T. L.)

E. NAGY KATALIN (E. N. K.)

ERDEI T. LILLA (E. T. L.)

JÁRÓ MÁRTA (J. M.)

SZILÁGYI ANDRÁS (Sz. A.)

VARGA PÉTER (V. P.)

Technikai vizsgálatok:

JÁRÓ MÁRTA

Bibliográfia és mutatók:

BARDOLY ISTVÁN

A kéziratot gondozta:

PATAKI JUDIT

SZEGZÁRDY-CESENGERY KLÁRA

Fotók:

ÁMENT GELLÉRT

KARDOS JUDIT

KOLOZS ÁGNES

MUDRÁK ATTILA

Rajzok:

VÉGVÁRI ANDRÁS

A borítón: Dísznyereg (kat. 34., részlet)

© Iparművészeti Múzeum, 2010

A kötetet tervezte:

LENGYEL JÁNOS

Képfeldolgozás,

nyomdai előkészítés: W-PRESS KFT.

Nyomdai kivitelezés: ADU PRINT NYOMDA

Felelős vezető: TÓTH ZOLTÁN

ISBN 978-963-9738-20-1

ISSN 1218-1803

Tartalom

Előszó (Szilágyi András)	7
Tompos Lilla: Az Esterházy-kincstár öltözékei	9
László Emőke: A 16–17. századi magyar főúri otthonok és lófelszerelések textildíszei	28
Pásztor Emese: Oszmán-török textilemlékek a fraknói Esterházy-kincstár gyűjteményében	36
Járó Márta: Fémfonalak az Esterházy-gyűjtemény textíliáin	56

KATALÓGUS

Öltözetek	67
Az Esterházy-kincstárba ajándékként került öltözékek	69
Az Esterházy család ruhatárából származó öltözékek	86
Egyházi öltözék	143
„Házöltözetek”	147
Ágytakarók, paplanok, ágyfüggönyök	149
Terítők	170
Szőnyeg és kárpit	176
Lóöltözetek és fegyvertokok	183
Nyerges	185
Lótakarók	224
Nyeregtakarók	231
Tegezek és fegyvertokok	264
Függelék	287
A nagyműszeres eljárással elemzett aranyozott ezüstfonalak csoportosítása az analitikai eredmények alapján (1. Táblázat)	289
A nagyműszeres eljárással, illetve mikrokémiai módszerekkel elemzett aranyozott ezüst, illetve ezüst fémfonal minták származási helye az egyes textíliákon (2. Táblázat)	290
Kifejezések szótára	299
Utószó	310
Rövidítések	310
Bibliográfia	311
Helynevek	326
Személynevek	328
Tárgymutató	331
Képjegyzék	335

Előszó

„Kiemelkedő, páratlan, egyedülálló” – az Esterházy-kincstárról a gyűjtemény rövid jellemzéseként ezek a jelzők hangzanak el és ismétlődnek a leggyakrabban a közvélekedésben és a szakma megítélésében egyaránt. E jelzők kétségkívül helytállóak, több vonatkozásban is. Főként annak a különleges és kivételes műfaji sokoldalúságnak az okán, amely kitüntetett helyet biztosít számára a kora újkor közép-európai főúri kincstárai között. Az Esterházyak gyűjteménye méltán állítható párhuzamba ez utóbbiakkal, ám egyszersmind határozottan különbözik is tőlük. Éspedig elsősorban azoknak a pazar műalkotásoknak a nagy száma, gazdag sorozata révén, amelyek a 16–17. századi textilművészet egy-egy sajátos műfaji csoportját képviselik. Hangsúlyos „jelenlétüket” a kincstár anyagában részint történeti okok, részint bizonyos, a gyűjtemény kialakulásával és eredeti rendeltetésével összefüggő, sajátos megfontolások indokolják és magyarázzák.

A török iparművészet alkotásai – elsősorban fegyverek és különféle lófelszerelések – nem számítottak ritkaságnak a 17. századi magyarországi főúri kincstárakban. Ezek túlnyomó része, amint az egykorú leltárak alapján megállapítható, hadizsákmányból származott, nagy értékű diplomáciai ajándékok csak elvéve fordultak elő közöttük. Az Esterházyak kincstára esetében az arány épp fordítottnak mondható. A legjelentősebb darabok, főként a nyergek és a hímzéssel és ékkövekkel gazdagon díszített nyeregtakarók nem „harcon szerzett”, zsákmányolt „trophaeumok”; ezek a korszak diplomáciai érintkezéseinek, kapcsolattartásának igencsak beszédes rekvizitumai. Előttörténetükre – készítésük, átadásuk időpontjára, körülményeire – vonatkozó adatok ez idő szerint nemigen, inkább csak kivételesen állnak rendelkezésünkre.

Valamivel szerencsésebb helyzetben vagyunk a textíliák egy másik csoportja, az úgynevezett „házöltözetek” esetében. Az írott források itt sem bőségesek, ám ezek a darabok – hímzett- és selyemkárpitok, „szuperlátok”, ágyterítők – mégis elárulnak magukról egyet-mást. Főként azoknak a családi címereknek köszönhetően, amelyek a hímzett díszítmény hangsúlyos, domináns motívumát képezik. A címerekkel ily módon reprezentált famíliák egy része közeli, rokoni kapcsolatban állt az Esterházyakkal – Czobor, Kéry, Thököly család –, más esetben viszont nincs szó ilyen közvetlen familiáris összefonódásról. Következésképp az utóbbi tárgyak – egyebek között a Lorántffy Zsuzsanna fejedelemszöny, illetve a Báthory család címerével díszített selyemkárpit és ágytakaró – minden bizonnyal többször is gazdát cseréltek, mielőtt az Esterházyak fraknoi tárházába jutottak. (1. kép) Fordulatos előtörténetük felderítése izgalmas feladat a további kutatás számára.

Többé-kevésbé ugyanez mondható a textíliák harmadik csoportjáról – pontosabban az ide tartozó darabok egy részéről –, a pazar díszítményekkel gazdagított ünnepi viseletekről. E művek közül a legkorábbiakhoz, amelyek a 16. század első feléből, illetve közepéről származnak, egy-egy régi keletű tradíció fűződik. Ám ezek az inventáriumok által ránk hagyományozott közlések – „Oláh Miklós mentéje”, „Mátyás-kabát” – nemigen állják ki a modern tudományosság és forráskritika próbáját. Készítésük idején ugyanis az eredetinek vélt tulajdonosaik nem voltak már az élők sorában.

Ami a későbbi, a 17. század közepén és második felében készült darabok eredetét, a rájuk utaló adatok hitelességét illeti, e tekintetben napjaink kutatása előnyösebb helyzetben van. Itt ugyanis az inventáriumok állításai egyéb, egykorú forrásokkal is szembeíthetők.

1. A fraknói vár. Hackenberg fametszete, 1850 körül

Ezeknek az összehasonlító szövegelemzéseknek a tanulsága sokszor óvatosságra inti a témával foglalkozó kutatót. Főként akkor, ha arra törekszik, hogy az inventáriumok egyes tételeit a fennmaradt műtárgyanyag valamely darabjára vonatkoztassa. Előfordul, hogy ez a kísérlet nem hoz meggyőző, megnyugtató, elfogadható eredményt. Példaként az 1725. évi inventárium egy közlésére, az ott röviden leírt viselet azonosításának bonyolult kérdéskörére hivatkozhatunk. A nevezett tétel egy dolmány és a hozzá tartozó köpeny leírásához hozzáfűzi: „I. Lipót viselte, midőn Magyarország királyává felkoronáztatott (Pozsonyban, 1655. június 27-én)”.

Mai ismereteink szerint aligha dönthető el egyértelműen, hogy a röviden leírt két darabos öltözék valóban azonos-e I. Lipót koronázási dolmányával és köpenyével. Arra azonban nincs okunk, hogy a közlés lényegét eleve megkérdőjelezzük.

Két körülményt kell ezzel összefüggésben tekintetbe vennünk. Egyrészt azt, hogy a királyválasztás, majd az azt követő koronázási ceremónia végeztével a megválasztott uralkodó magas kitüntetésben részesített néhány fiatal magyar főurat, közöttük elsőként a húszéves Esterházy Pált

(1635–1713); az Aranyarkantyús Rend lovagja címet adományozta nekik. Másrészt azt, hogy e ceremóniák lebonyolításában kitüntetett szerepet vállalt az esztergomi érsek, az ország prímása, Lippay György (1600–1666), aki a fiatal Esterházy Pál nagy pártfogója volt akkoriban. Elképzelhető tehát, csakugyan, hogy a koronázási ceremónia végeztével a királyi öltözék vagy annak bizonyos részei az Esterházyak gyűjteményébe juthattak.

Mindezek az adatok és megfontolások alapján könnyen belátható: a szóban forgó, különleges történeti értékű textíliákat a 17. század második felében nem egyszerű „mobiliumoknak” (ingóságoknak) tekintették. Okkal sorolták őket abba a gyűjteménybe, a családi – utóbb, 1681-től nádori, majd 1687-től hercegi – kincstárba, amely a familiáris főrendi reprezentáció csakugyan páratlan kelléke, tárgyi dokumentuma volt.

A textilgyűjteményt feldolgozó szakkatalógust hamarosan követi az Esterházy-kincstár történetét és ötvösanyagát feldolgozó kötet.

Szilágyi András

